

In de Centrifuge Dl. I

„'t Is Zaterdagavond”.

Op de dorpsstraat, waar het anders om dezen tijd erg rustig is, is het nu een heen- en weerloopen, en vooral een op- en neer rijden van alle mogelijke soorten van **kruiwagens, hondenwagens** en **stootwagens**, alle beladen met helder geschuurde blikken „tuiten” vol melk. En dat alles gaat naar een van onze beide centrifugen of „fabrieken.” Als ge niet weet, waar de centrifuge is, hoeft ge Zaterdagavond niet ver te zoeken. Waar een lange rij wagens en wagentjes voor de deur staan; waar ge het snorren van een rusteloos rond-draaiend machientje, het zingen van jongens, het gebabbel van vrouwen en het gegiegel van meisjes hoort - in den zomer tenminste, want 's winters-avonds gaan de meisjes niet naar de „fabriek,”- dáár vindt ge de centrifuge.

Een uithangbord is er niet; maar als er ooit een noodig is, dan moet men er: *De krant van het dorp* opzetten. Er kan geen muis door het huis of geen vreemde over de straat loopen, of in de centrifuges weet men het, en wordt er over geredeneerd. Wat zou men ook anders doen, terwijl de boter „gedraaid” wordt ?

Ik ben graag waar volk is; en als ik met het avondeten klaar ben, en de pijp heb gestopt, ga ik nog wel eens Kobus aanroepen, om samen naar de „fabriek” te gaan; we treffen er dan altijd het bestuur, en dan kan mèn nog eens en uurtje over van alles en nog wat gezellig praten.

„'n Avond samen!” klonk het over en weer, toen we op de bank vóór de centrifuge gingen zitten, waar we *kasteelsboer* - den President van onze coöperatieve centrifuge - met een paar anderen vonden.

„Ge komt als geroepen, Oom Bertus”, zei kasteelsboer: “we hebben het hier juist over de centrifugen. Welké zouden voor de boeren de beste zijn de speculatieve, of de coöperatieve centrifuges ?”

„Jongens, wat een stadhuiswoorden !” riep. Toon, de bakker, die naast kasteelsboer zat; “zeg ons eerst eens wat is dat *speculatieve* en *coöperatieve*”.

„Dat zal ik je zeggen, Toon,” antwoordde kasteelsboer, “en 't is gemakkelijk te begrijpen, want van beide soorten is er een in het dorp.”

„Coöperatief is de centrifuge, als alle boeren, die de melk brengen, gezamenlijk eigenaar zijn van de centrifuge, en zoowel de winst als het verlies, na aftrek van alle onkosten, onder elkaar verdeelen. Als het zuiver coöperatief is, moeten ook alle boeren het bestuur kiezen, zoodat het de leden zijn, die alle macht in handen hebben, en een bestuur, dat niet goed is, kunnen afzetten, door er een ander voor in de plaats te kiezen. Zóó is de centrifuge, waar ik president van ben; „als ik u niet meer beval, kunt ge mij bij de eerste verkiezing aan den dijk zetten.”

„Daar is niet veel vrees voor,” meende Kobus: „op de, laatste vergadering was de rekening en verantwoording maar wat netjes in orde, en niemand klaagt over het bestuur.”

„Dat komt, omdat er goede contróle is,” zei Toon, „maar wat is nu een speculatieve centrifuge ?” vroeg hij verder.

„Speculatief noemt men een centrifuge, als één of meer personen zoo'n fabriekje oprichten, om er geld meé te verdienen.

„Daar heb je de centrifuge van Peer, den boterkooper; zoo je weet, heeft Peer allang in boter gehandeld; hij verkoopt die in Luik en Brussel en waar hij ze maar kwijt kan worden.

„Nu zegt Peer tegen de boeren: bij mij kunt ge al uw melk brengen, en voor iederen liter van zóóveel graden krijgt ge zóóveel centen in den winter, en in den zomer wat minder. Dan weten de boeren juist wat ze krijgen. Als Peer nu de boter duur verkoopt, maakt hij veel winst; en als de boter, goedkoop wordt, dan hij gedacht had, verliest hij er natuurlijk op. Winst en verlies zijn dus niet, zooals bij de coöperatieve centrifugen voor de boeren, maar voor een of meer personen, die de centrifuge hebben opgericht!”

„Ha! zit dat zoo in elkaar?” zei Toon; „dan is het toch duidelijk, wat het beste is; dan zou ik altijd voor coöperatieve centrifugen zijn, want over het algemeen genomen zal toch wel iedereen, die een centrifuge voor eigen rekening houdt, er geld aan verdienen; en dan krijgen de boeren des te minder uitbetaald; vind-je ook niet, Oom Bertus ?”

„Dat zal gewoonlijk wel het geval zijn, Toon; maar ik heb toch nog een paar andere redenen, waarom ik een coöperatieve centrifuge boven elke andere verkies.

Zie-je, als de boeren gezamenlijk baas zijn, dan benoemen ze een bestuur, juist zooals ze het graag hebben; ze vragen rekening en verantwoording, en weten dus hoe de zaken staan, en of er geen onnoodige kosten worden gemaakt. Ze kunnen ook altijd zoo'n bestuur door een ander vervangen, als het noodig is; en dat alles gaat onmogelijk, als één of méér personen de centrifuge voor hunne rekening drijven. En dan zult ge gewoonlijk zien, dat iemand, die voor eigen rekening een centrifuge heeft, er een winkel op na houdt, je begrijpt wel waarom.”

„Ja, dat is nog al duidelijk,” meende Kobus. „Ik vind de centrifugen een prachtige uitvinding, voornamelijk, omdat nu het brengen van de boter naar de winkels gedaan is.”

„Weet je, hoe het vroeger ging?”

„Iedere week ging de boter naar den winkel; je verkocht ze daar, maar geld ervan zaagt ge niet gauw; men bracht aan winkelwaar mee, voor zoveel als de boter waard was; en de meesten waren gewoonlijk een heel eind vóór, want waar men de boter bracht, kon men ook op den „pof” koopen. Dat men op zulke manier niet al te goedkoop kocht, en men veel zaken meebracht, die men goed kon missen, en niet zou halen, als men met centen in de hand moest komen, dat begrijpt een kind wel. Maar nu de centrifugen er zijn, krijgen de lui om de acht¹ of veertien dagen hun geld. Moet er pacht of huur be-

¹ *Waarom staat hier acht en geen zeven ?? zhn.*

taald worden, dan kunnen ze ten minste wat bij elkaar krijgen, maar vroeger zagen ze gewoonlijk van de boter niet veel geld inkomen.

„Nu heb ik wel eens hooren zeggen, dat het juist hetzelfde is, of je in geld of wel in winkelwaar betaald wordt, maar die er ondervinding van hebben, spreken gansch anders.”

„Daar heb ik ondervinding van,” zei Toon, de bakker; „vroeger kocht ik ook boter, en als Zaterdag de boter gebracht werd, dan namen de vrouwen voor heel wat centen van dat klein gerei mee; de eene wat voor de kinderen, de andere voor zich zelf, en nu ? - ik verkoop er de helft niet meer van tegen vroeger.”

„Dan zul je de centrifugen wel naar de maan wenschen, is niet, Toon?” lachte kasteelsboer. „Och, men moet leven en laten leven,” meende Toon, „en als ik; soms de boter bekeek, die ze mij brachten, dan heb ik dikwijls gedacht: arme lui, die ze moeten eten; want ‘t is juist niet overal even proper, waar ze boter maken.”

„Wat *properiteit* betreft, die heeft door de centrifuge heel wat gewonnen” zei Kobus, „dat is zeker. Want het is geen kleinigheid, om de boterstang of het draaivat, en alles waarin de boter bewerkt wordt, goed zuiver te houden. Nu zijn het maar een of een paar „tuiten”, die gespoeld hoeven te worden; en omdat ze in de „fabriek” moeten komen, zorgt ieder er wel goed voor; daar kun je op aan.”

„En wat wonder is, tegenwoordig is er ook geen boter meer „behekst”, riep Toon. „Als men vroeger geen boter uit de melk kon krijgen, dan waren er nog heel wat domme lui, die geloofden dat de boterstang behekst was; en er bestonden veel middeltjes - en alle niet van de properste - om de heks eruit te drijven. Maar nu heeft de centrifuge voor goed de heksen uit de boterstangen gejaagd, want krijgt er de melk wel uit.”

„Ja”, zei de kasteelsboer is geen melk, waar de centrifuge de boter niet uit haalt; maar toch is er veel verschil tusschen de melk, Uit de eene kunt ge alle boter halen, in de andere maar een gedeelte.

Daarom hebben we hier den laatsten tijd ook een nieuwe contróle ingevoerd. Eerst wordt de melk gecontróleerd als ze komt, om te weten hoeveel graden vetgehalte de melk heeft; en als de melk uit de centrifuge komt, en dus ondermelk is geworden, wordt deze nog eens gecontroleerd, hoeveel graden er nog inzitten; en als men deze laatste dan aftrekt van de eerste, weet men juist hoeveel graden vetgehalte uit iedere melk voor de boter gebruikt zijn. En zoo krijgt iedereen wat hem rechtvaardig toekomt.”

„Kijk, dat is heel eenvoudig, en zoo secuur mogelijk,” zei ik; „‘t is wél wat meer moeite, maar die goed beloond wordt.”

„Krijgt ge tegenwoordig nog al een goeden prijs voor de boter?” vroeg Toon, die graag, goed op de hoogte is.

„Dat gaat wel genoeg, Toon,” zei kasteelsboer; „we sturen natuurlijk alles naar de botermijn te Maastricht; als men aangesloten is bij den Zuivelbond, heeft men op den duur de beste prijzen. En hoe meer cefrifugen aangesloten worden, des te beter. Je hangt nu niet meer af van de kooplui; als die

mijn niet meer bestond, dan zou je eens zien, wat alle centrifugen slechter zaken maakten, want de mijn zorgt, dat de prijzen niet te laag komen. „Ik heb het altijd een van de groote voordeelen der centrifugen gevonden, dat de boeren nu alle boter bij elkaar kunnen brengen, en gezamenlijk verkoopen. Dan zijn de beste prijzen te krijgen. Jammer, dat ze dat nog niet allemaal inzien.”

„Dat is toch wáár,” meende Kobus; „hoe meer centrifugen zich bij den Zuivelbond aansluiten, hoe minder de kosten zijn, en hoe hooger de prijzen zullen worden. Mettertijd zullen ze dan ook wel bijna allemaal komen, dunkt me.” „En mij dunkt, dat we haast naar bed moeten gaan; zie maar eens, de centrifuge staat al stil; we raken toch van avond over de centrifuge niet uitgepraat; we zullen er morgen avond nog eens op terug komen. Slaap wel.”

OOM BERTUS.

CENTRIFUGEN DI. II

„Vrouw, ik ga eens naar de aardappelen kijken, want ze zeggen, dat er veel rotte onder komen,” zei ik gisteren middag, toen we gegeten hadden. Want al boer ik zelf niet meer, toch heb ik nog een stukje met aardappelen gepoot voor eigen gerief.

Ik nam mijn „distelschópke”, want de zon had pas de wolken uit elkaar gejaagd, en door den regen waren de veldpaden glibberig. En als men de zes kruisjes al lang achter den rug heeft, is men niet meer zoo vast ter been, als toen men er nog plezier in had voor een glas bier te wedden, wie het hardst loopen kon.

Ik had nog nauwelijks een paar passen in het veld gezet, of ik hoor achter me roepen: „Oom Bertus, Oom Bertus”. Ik kijk om, en daar kwam Peer van de Zandstraat achter me aanzetten, zoo hard zijn groote klompen het toelieten.

„Je gaat zeker naar het veld kijken, is niet?” vroeg Peer, toen hij me had ingehaald, en zonder mijn antwoord af te wachten, zei hij, dat hij meeding, want hij had een appeltje met „Oom Bertus” te schillen.

„Zoo, Peer, wat zit je dan op de maag ? vooruit er mee”, antwoordde ik hem lachend, want ik ken Peer al lang als een doorgoede man, die geen dier kwaad zal doen, al kan hij soms een leven maken, alsof een heele troep dragonders bezig is.

„Oom Bertus, je hebt laatst geschreven over de centrifuge, maar meen je, dat ik er voordeel in zie! Gekheid; ik moet niets van die pruldingen hebben; ze maken ‘n mensch arm; *spikkeletief* of *coöpeletief*; het kan me niks, niemandal schelen; ze deugen allemaal niet; zie je dat wou ik je zeggen en al zei de koningin dat het anders was dan zeg ik dat ze ongelijk heeft, want ik ga naar de centrifuge en de koningin doet het niet.”

„Peer, Peer, wat ben je weer aan ‘t doordraven! En dat nog wel om je eigen domheid aan de groote klok te hangen; waarom blijf je niet thuis van de centrifuge, als je er geen voordeel in ziet?” vroeg ik onzen centrifuge-hater.

Maar Peer is niet gauw om een antwoord verlegen.

„Ben je getrouwd, Oom Bertus ?” vroeg ie. „Wat ‘n vraag Peer, dat weet-je toch evengoed als ik.”

„En ben-je dan altijd alléén baas in huis ? Heeft je vrouw niks te zeggen ? Ik zal je dan, wel verklaren, dat ik al honderd keer met de vuist op tafel heb geslagen, en geroepen, ja zelfs geschreeuwd, dat ik baas ben, en toch ben ik het, onder ons gezegd, nog niet. Begrijp je nu, waarom ik naar die rommel-centrifuge ga !”

Ik had plezier van Peer's openhartigheid, hoewel ik toch al lang wist, dat Peer de Zondagscenten aan zijn vrouw moest vragen, wat ook noodig was, want hij trakteerde zoolang hij wat op zak had.

„Maar nu zeg toch eens op, wat je zoo vreeselijk tegen die centrifugen hebt?” vroeg ik Peer.

„Wat ik er tegen heb? Moet je dat nog vragen? Die „fusen” maken al het vrouwvolk half gek van afgunst. Als de één melk heeft van een halve graad beter dan de andere, dan zijn alle anderen jaloersch, dat ze niet weten waar ze kijken. En dan wordt de koe gevoerd, of ze een worstmachine was, waarin je duwen kunt zooveel als je wil. Het hooi, dat ik laatst gepacht heb voor den winter, is al half op, en toch gaat mijn vrouw bijna iederen dag met den zak „kroeien”, en het meel, dat opgevoerd wordt, is een schand. En weet je waarom? Omdat den laatsten keer Kaat van Drikus 3.2 graden had en zij maar 2.9.

En meen je nu, dat ik voordeel heb? Het voer voor de koe kost veel meer, dan ik er van trek En ik zal nog blij zijn, als mijn koe niet kapot gevoerd wordt! En dat alles om die drommelsche afgunst van het vrouwvolk.”

„Haha! Peer, daar heb ik je gevangen! je zegt zelf, dat de schuld aan het vrouwvolk ligt; waarom ga je dan de centrifuge beschuldigen?” vroeg ik hem.

„Ja, - och - zie je, oom Bertus; als er geen centrifugen waren, dan was de oorzaak van die afgunst weg en daarom.....

„Wel Peer, viel ik hem in de rede, waarom sla je niet alle koeien dood, dan is ook de oorzaak van die afgunst weg en de melk en de centrifuge erbij.”

Nu kreeg ik Peer aan het lachen, en was ik ver genoeg.

„Je hebt toch nog gelijk, Oom Bertus; de vrouwen moeten meer verstand. gaan gebruiken, en om een paar centen in de veertien dagen meer te krijgen, geen paar marken aan voer uitgeven; maar ik wou wel, dat je dat bij mijn vrouw eens kwaamt zeggen, en toch....: ik twijfel, of ze zich dan nog beterde. Want het is niet om een paar centen meer te hebben, maar om meer graden te krijgen dan Kaat. En haal die afgunst eens eruit, knap als je het klaar speelde.”

Goed, Peer, maar je ziet dus in, dat de centrifugen voordeelig zijn, als de vrouwen maar verstandig willen wezen....

„Hola! Oom Bertus; zoo ver zijn we nog niet. Weet je wel, dat wij, kleine menschen, tegenwoordig geen „smeer” meer hebben voor den boterham? Van centrifugemelk kun-je geen kaas maken; dat gaat alleen van botermelk. En het wil heel wat zeggen, voor een groot huishouden „smeer” te koopen, en het zou me niet verwonderen, als het vet nog ging opslaan, nu het zooveel meer dan vroeger gebruikt wordt.

„Peer, dat moet ik je toegeven! „Smeer” kost meer geld dan vroeger, maar zeg eens, ken je iets, wat alleen voordeelen en geen nadeelen heeft? Je moet bij zoo'n zaken altijd zien, of de voordeelen grooter zijn dan de, nadelen, en dan zul-je toch wel moeten bekennen, dat de centrifugen veel verbetering hebben gebracht, meende ik.

„Zoo! wat dan? zei Peer, die graag naar den bekenden weg vraagt.

„Moet je dat nog, vragen, Peer?

Eerstens heb je geen uitgaven meer voor den boterstand, en voor al het gerei, dat er bij behoort. Dan krijgt ge uw winkelwaar beter en goedkooper, nu ge

met de centen in de hand naar den winkel kunt gaan, tegen vroeger, toen ge de boter naar den winkel moest brengen.

En hoe dikwijls werd de boter niet verbrand, doordat de vrouw er te veel heet water bij goot, om boter uit de melk te krijgen ? Dat was toch ook geen voordeel.

Vergeet ook niet het lange werk van de boter te draaien; nu heeft de vrouw meer tijd....

„Om te buurten en te babbelen! vulde Peer, aan die zelf een echte babbelkous is, en niet kan uitstaan, dat zijn vrouw eens een buurpraatje houdt.

“Peer, dat hangt alweer van de vrouw af, juist zoals ik te straks zei van het voeren; als een paar vrouwen onverstandig zijn, daarom zijn ze het allemaal nog niet.”

„Dan schijn ik het slecht getroffen te hebben,” bromde Peer, hoewel hij niet meende, wat hij zei want hij is maar wat gek met zijn Neelke.

„De ondermelk is ook nog goed te gebruiken, Peer,” zei ik verder; ik heb dikwijls gehoord, dat, als men ze met rijst of tarwemeel kookt, ze zeker zoo goed is als botermelk met brokken.”

„Als je een half uur van de centrifuge afwoonde, net als ik, zou je dat niet zeggen, oom Bertus; in deze zomer kan ik ze gewoonlijk op den mesthoop gooien; de varkens willen ze dan nog niet,” riep Peer.

„Dat kan wel gebeuren, Peer, maar je zult toch wel moeten toegeven dat de meesten dichter bij de fabriek wonen, en dan blijft ze heel goed; jij rekent te veel met uitzonderingen; het kan zeker gebeuren, dat voor den een of anderen boer de centrifuge geen voordeel geeft, maar je zult me nooit wijs maken, dat de centrifuge voor de groote menigte boeren niet goed zijn; dat heb-je mis Peer.”

„Hoor eens, Oom Bertus, tegen jou win ik het toch niet, maar nu zal ik je ook eens een voordeel van de centrifuge noemen, waar ge nog niet aan gedacht hebt”. zei Peer.

“Voor den draad er mee Peer; laat eens hooren.”

“Wel, de boeren worden nu niet zoo dom als vroeger.”

„Hoe dat, Peer ?”

„Je weet toch wel, dat de boeren dikwijls, voor dom gescholden worden, en dat kwam, zei grootvader zaliger, omdat ze te veel botermelk aten; wat zullen ze dus slim worden, nu er bijna geen botermelk meer te krijgen is.”

„Dat heb je goed gevonden, Peer; maar waarom hou je je niet aan grootmoeders raad? Ik dacht dat gij zooveel van botermelk hieldt, Peer ?”

„Zeker, en daarom blijf ik ook zoo dun, Oom Bertus” lachte Peer? „als je nog een half jaar de centrifugen bleef aanprijzen, ging ik er nog niet heen; nu moet ik wel, omdat de vrouw het wil. en er ruzie voor maken doe ik niet meer, want dat helpt me toch niet.”

„Groot gelijk,, Peer; als de vrouw slimmer is dan jij-zelf, moet je, maar toegeven. Er is niets beter, dan vrede in huis; laat je, dat gezegd zijn van

OOM BERTUS